

Maria Valtorta i jej dzieło a współczesna geografia i archeologia biblijna

W tym krótkim artykule pragnę przybliżyć polskiemu czytelnikowi wybrane wyniki badań przeprowadzonych przez Davida J. Webstera nad dziełem XX-wiecznej włoskiej mistyczki, Marii Valtorty, w kontekście współczesnych odkryć z zakresu archeologii i geografii biblijnej. Maria Valtorta (1897-1961) już od wczesnego dzieciństwa przejawiała niezwykle talent literacki, jednak posłuszna woli swej matki, Isidy, skończyła szkołę techniczną. W latach jej młodości rodzina była zmuszona często zmieniać miejsce zamieszkania ze względu na służbę wojskową ojca, Giuseppe. W marcu 1920 roku, w czasie pobytu we Florencji, została zaatakowana na ulicy i uderzona łemem w plecy. Zdarzenie to doprowadziło do licznych komplikacji zdrowotnych, a ostatecznie od kwietnia 1934 roku przykuło ją na stałe do łóżka w domu w Viareggio, gdzie wprowadziła się wraz z rodzicami dziesięć lat wcześniej¹. Od kwietnia 1943 roku zaczęła otrzymywać wewnętrzne wizje i lokucje, które wiernie spisywała w opartych o zgięte kolana zeszytach. W ciągu czterech lat, pomiędzy rokiem 1943 a 1947 powstało jej najważniejsze i zarazem najobszerniejsze dzieło zatytułowane „*Poemat Boga-Człowieka*”², w którym opisała życie i działalność Jezusa Chrystusa z pozycji naocznego świadka, w mistyczny sposób obecnego w przedstawionych wydarzeniach. To kilkanaście tysięcy odręcznie zapisanych stron, z których powstało dzieło złożone z siedmiu części i wydane w dziesięciu tomach³.

Jednak to nie sama jego objętość winna przede wszystkim budzić zastanowienie. Webster zwraca uwagę na fakt, że na tych stronicach ponad 500 różnych osobowości zostało ujętych w ramy doskonale potocznej i wewnątrz-

nie spójnej narracji, niemal bez poprawek, gdy tymczasem opisywane przez autorkę wydarzenia były jej ukazywane często bez zachowania kolejności chronologicznej⁴. Ilość pojawiających się w *Poemacie* informacji czasowych: wskazywane lata, pory roku, żydowskie dni świąteczne, miesiące, dni tygodnia – wszystko to pozwala na precyzyjną datację prawie wszystkich wydarzeń przedstawionych w samym dziele oraz we wszystkich czterech Ewangelii⁵. Wizje Valtorty charakteryzowały się bogactwem doznań zmysłowych. Nie tylko oglądała przesuwające się przed jej oczyma obrazy i słyszała dochodzące ją głosy, odczuwała także unoszące się w powietrzu zapachy, spiekotę letniego, czy chłód zimowego dnia w Ziemi Świętej. Była zanurzona w rozgrywających się przed nią scenach w taki sposób, że mogła rozglądać się wokół i ze szczegółami opisywać detale krajobrazu. Opisy te, sporządzane z niezwykłą dokładnością, znajdują pokrycie w rzeczywistości. Valtorta relacjonuje widoki rozciągające się z określonych miejsc geograficznych, trafnie identyfikując dostrzegane stamtąd szczyty czy pasma górskie, zupełnie tak, jakby była na miejscu. Taka znajomość topografii wprawia w zdumienie, wzięwszy pod uwagę fakt, że sama nigdy nie była w Palestynie, większość życia spędziła w łóżku, a w czasie powstawania dzieła miała do dyspozycji jedynie Biblię i mały katechizm⁶.

Według szacunków Webstera w *Poemacie* wymienionych jest 255 różnych miejsc geograficznych położonych na terenach historycznej Palestyny, z czego 79, tj. prawie jedna trzecia, nie pojawia się w indeksie atlasu dołączonego do wydanej w 1939 r. *International Standard Bible Encyclopedia (ISBE)*, a 62 spośród nich nie ma także w *Macmillan Bible Atlas (MBA)* z 1968 r. Większość z nich, bo aż

52, to miejsca nieposiadające odniesień w Biblii. Spośród tych 17 pominiętych przez atlas *ISBE* a wymienionych w *MBA* 9 zostało potwierdzonych przez jakieś zewnętrzne źródło starożytne, a od tego czasu dodatkowych 20 zostało potwierdzonych w wydanym w 1989 r. *HarperCollins Atlas of the Bible (HCAB)*. Webster stawia całkowicie zasadne pytanie o to, skąd Valtorta wzięła te nazwy. Jednakże nawet gdybyśmy potrafili wskazać odpowiednie źródła, to i tak rzeczą niepojętą pozostaje zakres i szczegółowy charakter posiadanej przez nią wiedzy, która w wielu przypadkach mogła być w latach jej życia i nadal pozostaje domeną jedynie wąskiego grona specjalistów. Poniżej przedstawiam jedynie małą próbkę tyleż obszernych co imponujących analiz wspomnianego autora, którą poddałem weryfikacji na bazie dostępnych dla siebie źródeł.

Czwarta część *Poematu*, która relacjonuje trzeci rok publicznej misji Jezusa, rozpoczyna się od opisu wędrówki Jezusa i grupy uczniów z Nazaretu przez Seforis w kierunku Ptolemaidy. Valtorta opisuje, że w okolicy Seforis znajduje się potrójne rozwidlenie dróg w kierunku Sycaminum, Ptolemaidy i Jotapata⁷. Decydują się na wstąpienie na nocleg do miasta Jiftach-El⁸. Idąc ku niemu przekraczają dwa wylewające strumienie i dochodzą do pasma wzniesień ciągnącego się od południa ku północy, a następnie skręcającego ku wschodowi. Masyw od południa zaczyna się bardzo stromym zboczem⁹. Powyższy opis znajduje potwierdzenie na specjalistycznych mapach prezentujących rzeźbę

⁷ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, Katowice 2003, s. 27.

⁸ Jiftach-El wspomniane jest w Joz 19, 14.27, gdzie występuje na oznaczenie równiny/doliny.

⁹ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, dz. cyt., ss. 27-29.

¹ Zob. „Vox Domini” nr 4/98, ss. 14-16.

² Dzieło jest również znane pod drugim tytułem: „Ewangelia, jaka została mi objawiona” (wł. *L’Evangelo come mi è stato rivelato*).

³ Dotyczy wydania włoskiego.

⁴ <http://www.saveourchurch.org/descriptionspoem.pdf> (28 II 2014) dalej oznaczane jako Webster, s. 1.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

terenu Galilei¹⁰. W narracji Valtorty Jiftach-El jest osadą położoną na szczycie stromego zbocza masywu¹¹. Położenie tej miejscowości nie zostało precyzyjnie określone przez badaczy. *ISBE* łączy ją z Jotapata (Tell Jefat) i wspomina o stromym zboczu wzgórza¹². U Valtorty są to, jak się wydaje, osobne miejscowości, niemniej leżące w bliskim sąsiedztwie na grzbiecie pasma wzniesień.

W omawianym dziele pojawia się wzmianka o Achor (Akor; konkretne miejsce wyraźnie odrębne od doliny o tej samej nazwie). Z kontekstu narracji Valtorty można wywnioskować, że chodzi o miejscowość położoną na zachód od Doco (Dok) w Dolinie Achor (Jezus planuje pójść tamtędy z góry Adummim ku Jerychu)¹³. Okazuje się, że potwierdzenie istnienia tej miejscowości znajdujemy w odkryciach z Qumran. „Ruiny w Dolinie Achor” to pierwsze miejsce wymienione na odkrytym w 1952 r. Miedzianym Zwoju (3Q15)¹⁴.

Wspomniana już góra Adummim (Adummim) występuje w Poemacie wielokrotnie¹⁵, przy czym niekiedy nazwa ta jest używana na oznaczenie konkretnego szczytu, a innym razem na oznaczenie całego pasma. Valtorta sytuuje ją w pobliżu Betanii w kierunku Jerycha. Nazwa

¹⁰ Por. J. K. Hall et al. (red.), *Geological Framework of the Levant. Volume II: The Levantine Basin and Israel, Plate XI. Landforms of Israel, Digital shaded relief map, 1:500,000 scale. Grayscale and color*, Jeruzolima 2005, <http://www.cybaes.org/archive/downloads/> (25 lutego 2014).

¹¹ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, dz. cyt., s. 29.

¹² *ISBE*, 1491, [za:] Webster, s. 15.

¹³ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, dz. cyt., s. 538.

¹⁴ *New Bible Dictionary* (1965), s. 10, [za:] Webster, s. 3. Por. <https://faculty.biu.ac.il/~barilm/copertx2.html> (17 lutego 2014). Calwer *Bibelatlas* (2000) i *The Oxford Bible Atlas* (2007) znają tylko dolinę Achor, przy czym ten ostatni sytuuje ją bardziej na południe, w okolicach Morza Martwego, por. *The Oxford Bible Atlas*, s. 105.

¹⁵ Zob. M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, dz. cyt., s. 536; M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część piąta i szósta*, Katowice 2005, s. 144, 147, 449, 573.

Adummim występuje w Biblii dwukrotnie (Joz 15, 7; 18, 17) na oznaczenie wyżyny. Adummim występuje we współczesnych atlasach na mapach z okresu sędziów¹⁶, a w starszym *Atlas of the Historical Geography of the Holy Land* (1915) jest wyraźnie wskazane pojedyncze wzniesienie¹⁷.

Wielokrotnie w dziele wymienia się miasto nieznanie Biblii, współczesnym atlasom i słownikom biblijnym o nazwie Aera. Leży ono pomiędzy Arbela (w Dekapolu) a Damaszkiem. Z drogi prowadzącej do tego miasta od strony Arbeli widać szczyt Hermonu po stronie północno-zachodniej¹⁸. *Atlas of the Historical Geography of the Holy Land* (1915) faktycznie odnotowuje w miejscu wskazanym przez Valtortę starożytne miasto o nazwie Aere¹⁹.

W epizodzie związanym z pobytem Jezusa i Jego uczniów w Achzib (Akzib, miasto portowe nad Morzem Śródziemnym w pokoleniu Asera²⁰) Valtorta widzi najpierw samego Jezusa „na wzniesieniu, dokładnie na najwyższym szczycie małej góry, na której jest też wioska”²¹, ale nie znajduje się On w osadzie. Autorka doprecyzowuje, że wioska „jest na szczycie – tak – ale na stoku, po stronie południowo-wschodniej. Jezus zaś znajduje się po przeciwległej stronie, na małej ostrodze, najwyższej, zwróconej w kierunku północno-zachodnim, a właściwie bardziej w stronę zachodu niż północy”²². Dalej podane są jeszcze istotne informacje na temat tego, co widzi Jezus z miejsca, w którym się znajduje: „Jezus, rozglądając się tak, jak to czyni, we wszystkie strony, widzi skłębiony łańcuch gór. Ich cypel północno-zachodni oraz południowo-zachodni zanurza ostatnie odgałęzienia w morzu, na południowy zachód od Karmelu. Jego zarys widać w oddali

¹⁶ Calwer *Bibelatlas* (2000), mapa 4, s. 17. Ridling, *The Bible Atlas*, mapa 39.

¹⁷ G. A. Smith, *Atlas of the Historical Geography of the Holy Land*, Londyn 1915, indeks: s. 1, mapa: nr 29.

¹⁸ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga III. Część trzecia i czwarta*, Katowice 2002, ss. (160).

¹⁹ G. A. Smith, *Atlas of the Historical Geography of the Holy Land*, Londyn 1915, indeks: s. 1, mapa: nr 18 i 22.

²⁰ Por. Joz 19, 29.

²¹ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga IV. Część pierwsza i druga*, dz. cyt., s. 88.

²² Tamże.

w ten pogodny dzień. Na północnym zachodzie, z przodu, jest wyostrzony jak przód okrętu”²³. I nieco dalej: „Jezus patrzy. Z miejsca, w którym się znajduje, widzi trzy drogi. Jedna z nich prowadzi od wsi i kończy się w tym miejscu. To ścieżka tylko dla ludzi. Dwie inne drogi zstępują ku osadzie, rozwidlając się w dwóch przeciwnych kierunkach: ku północnemu zachodowi i ku południowemu zachodowi”²⁴. Następnie w opisie Valtorty do Jezusa dołączają apostołowie i wspólnie schodzą do Achzib²⁵. Webster podaje za atlasami *MBA* i *HCAB*, że Achzib identyfikuje się z ówczesnym miastem Ecdippa²⁶. *The Anchor Bible Dictionary* (1992) wspomina o rozległych pracach archeologicznych prowadzonych przez niemal pół wieku począwszy od lat 40-tych ubiegłego stulecia, które odkryły długą i bogatą historię tego miasta, obejmującą także jego funkcjonowanie w okresie rzymskim²⁷. Sam teren wybrzeża wokół miasta jest płaski i pozbawiony gór, jednakże ok. 4,5 km w głąb lądu wzdłuż rzeki w kierunku wschodnim znajduje się wzniesienie, noszące współcześnie nazwę Giv’at Hamudot oraz położone na nim ruiny Khirbat Humsin²⁸. Wzniesienie to, o dość znacznej wysokości 146 m²⁹, może odpowiadać opisowi Valtorty, co więcej, ukształtowanie terenu w kierunku

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, s. 89.

²⁵ Tamże, s. 96.

²⁶ Webster, s. 3. Zob. także *The Oxford Bible Atlas*, s. 150.

²⁷ *The Anchor Bible Dictionary*, t. 1, ss. 57-58.

²⁸ Por. Amihay Mazar (red.), *Studies in the Archaeology of the Iron Age in Israel and Jordan*, Sheffield 2001, s. 101.

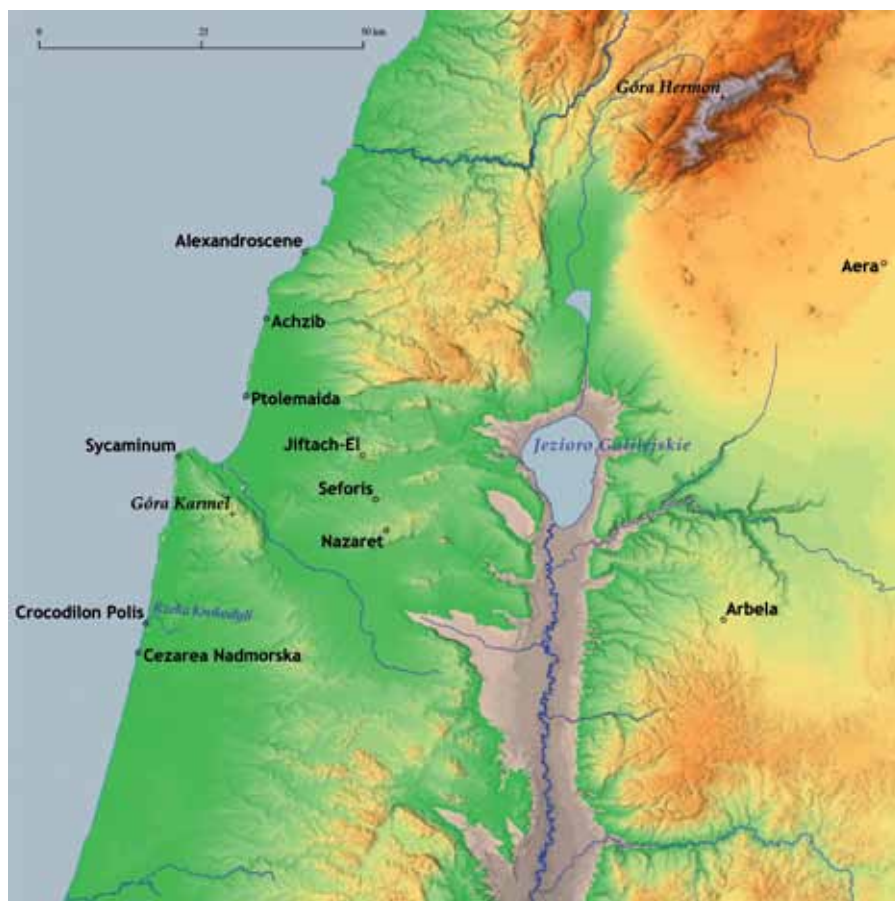
²⁹ Webster, s. 3.

południowym uprawdopodobnia nakreślony przez nią widok. Z tego miejsca Jezus faktycznie mógł dostrzec zarys pasma Karmelu oddalonego w linii prostej o ok. 30 km. Webster zwraca uwagę, że jedna ze współczesnych map archeologicznych odnotowuje jeszcze osadę Bibra, ok. 3 km na południe od Achzib, która także znajduje się na wzniesieniu i mogłaby stanowić tę opisywaną przez autorkę³⁰, chociaż z informacji dotyczących drogi rozwidlającej się w kierunkach północno-zachodnim i południowo-zachodnim należałoby przyjąć, że wzniesienie i znajdująca się na nim wioska powinny znajdować się w pewnym oddaleniu na wschód od wybrzeża.

Nieco dalej w tekście mowa jest o mieście Alexandrosene. Bohaterowie zdążają do niego od strony południowych granic Fenicji. Po marszu przez równinę dochodzą do pasma gór, których podstawa schodzi ku wybrzeżu Morza Śródziemnego. Na rozwidleniu dróg znajduje się kamień z oznaczeniem: „Alexandrosene – m V°”, przez co rozumieć należy odległość wynoszącą 5 mil rzymskich, tj. ok. 7,5 km. Nazwa ta nie występuje w indeksach współczesnych atlasów biblijnych, jest również obca samej Biblii. Świadczenie istnienia tego miasta możemy jednak odnaleźć m.in. w średniowiecznych opisach Ziemi Świętej i współczesnych opracowaniach dotyczących okresu wypraw krzyżowych.

³⁰ Tamże.

W jednym z takich opisów znajdujemy następującą informację: „Scandalium, położone na południowy-zachód od Tyru, zbudowane przez Aleksandra Wielkiego (...) F. Deycks utożsamia (...) z Alexandrosene – miejscem, w którym postawiony został namiot Aleksandra podczas oblężenia Tyru”³¹. Taka sama identyfikacja miasta pojawia się w *Historii Jerozolimy* biskupa Jacques’a de Vitry³².

³¹ Ludolph Von Suchem’s *Description of the Holy Land, and of the Way Thither. Written in the Year A.D. 1350*, Cambridge 2013, s. 61, przyp. 2.

³² Palestine Pilgrims’ Text Society, *Jacques de Vitry’s History of Jerusalem A.D. 1180*, Londyn 1896, s. 18.

Położenie Scandalium odpowiada szczegółom opisanym w *Poemacie*³³. W jednym z atlasów z początku XX w. miasto występuje pod nazwą Alexandrosene³⁴.

W trzeciej części *Poematu* znajdujemy opis drogi Jezusa wraz z grupą uczniów i uczennic z Sycaminum do Cezarei Nadmorskiej przez Dor. Maria Magdalena mówi dość obszernie na temat rzeki, którą będą musieli przekroczyć, w której żyją karłowate krokodyle, sprowadzone w to miejsce przez Fenicjan do celów związanych z kultem, by w późniejszych czasach stać się częścią lokalnego ekosystemu, a teraz niemal całkowicie wytępione przez Rzymian polujących na nie dla rozrywki i skóry. Przechodząc tamtędy natykają się na zwierzę³⁵. Współczesne

rusalem A.D. 1180, Londyn 1896, s. 18.

³³ Denys Pringle, *The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem. A Corpus. Volume 2, L-Z*, Cambridge 1998, indeks: s. 439, mapa: s. 420 (Scandalium, Scandalion, Iskandaruna).

³⁴ G. A. Smith, *Atlas of the Historical Geography of the Holy Land*, Londyn 1915, indeks: s. 1, mapa: nr 16.

³⁵ M. Valtorta, *Poemat Boga-Człowieka. Księga III. Część trze-*

opracowania wymieniają w tym miejscu zarówno Rzekę Krokodyli³⁶, jak i miasto Crocodilon Polis³⁷.

David J. Webster w swoim opracowaniu wymienia ponad 250 nazw geograficznych z terenu Palestyny występujących na kartach *Poematu*, odnosząc się w mniejszym lub większym stopniu do 145 z nich, ukazując liczne potwierdzenia w opracowaniach naukowych. Ponadto odnosi się do 40 spośród 46 występujących w dziele nazw geograficznych spoza terenu Palestyny oraz do 39 wspomnianych przez Valtortę postaci, zarówno historycznych jak i mitycznych, występujących w ówczesnej kulturze. Wreszcie podaje 45 innych szczegółów kulturowych, które zostały potwierdzone lub uprawdopodobnione przez odkrycia naukowe. Wiele informacji, zwłaszcza dotyczących religii, nie zostało przez niego sprawdzonych, a to z pewnością mogłoby stanowić temat na osobną i równie ciekawą pracę. Zaprezentowane wyżej i poddane własnej weryfikacji przykłady zaczerpnięte z jego badań pokazują, jak niezwykle ciekawym dziełem jest *Poemat* i to pod wieloma względami. Teologa czy badacza reprezentującego inne dziedziny nauki, który rzetelnie przestudiuje pisma Marii Valtorty, jej osoba i dzieło muszą pozostawić z wieloma znakami zapytania i towarzyszącymi im rozmaitymi uczuciami, ogniskującymi się wokół zdumienia. To naturalnie zachęca do podjęcia dalszych poszukiwań.

cia i czwarta, dz. cyt., ss. 196-198.

³⁶ *The Oxford Bible Atlas*, ss. 18-19.

³⁷ *The Oxford Bible Atlas*, s. 150. Por. także *Encyclopedia Biblica*, t. 1, 956-957.

* * *

**Książki Marii Valtorty
w formie drukowanej
lub dźwiękowej
można nabyć
w Biurze Handlowym
„LUMEN”
43-190 Mikołów
ul. Żwirki i Wigury 6
Tel.: 32 7383869
e-mail: b.h.lumen@
voxdomini.com.pl
sklep internetowy:
[http://www.voxdomini.
pl/sklep](http://www.voxdomini.pl/sklep)**

Spotkanie modlitewno- integracyjne czytelników „Poematu Boga- Człowieka” Marii Valtorty

W dniu 10 maja 2014 w Szczecinie odbędzie się spotkanie osób, które „*Poematowi Boga-Człowieka*” Marii Valtorty zawdzięczają lepsze poznanie i większą miłość do Zbawiciela, Jego Matki i Kościoła. Zapraszamy szczególnie osoby, które cierpią z powodu niewykorzystania tego dzieła w Kościele i spotykają się z niezrozumieniem. Mamy się czym dzielić i o co modlić, aby postępować według wskazówek Autora „*Poematu*” w dobrze rozumianym posłuszeństwie władzy kościelnej.

Miejsce spotkania:

Sanktuarium Miłosierdzia Bożego
Szczecin, ul. Przyjaciół Żołnierza 45.

Dojazd z dworca kolejowego i autobusowego: tramwajem nr 3 do przystanku Kołłątaja i autobusem komunikacji miejskiej nr 69.

Program spotkania:

8.00-10.00 zgłoszenie w recepcji
w salce w Sanktuarium
10.00-10.30 wprowadzenie
10.30-12.00 modlitwa wspólnotowa
i prelekcja
12.00-13.00 Msza Święta
odprawia ks. Maciej Piotrowski (to on
zawierzył losy „*Poematu Boga-Człowieka*”
na Jasnej Górze w dniu 16 listopada
2013, podczas naszego pierwszego
spotkania).

13.00-14.00 prelekcja i świadectwa
14.00-15.00 obiad
15.00-15.30 Koronka do Miłosierdzia
Bożego w kaplicy Sanktuarium
15.30-18.00 świadectwa i modlitwa
18.00-19.00 kolacja
19.00-21.00 wieczorne rozmowy
21.00 Apel Jasnogórski
i zakończenie spotkania.

Dla osób pragnących pozostać do
niedzieli przewidziano noclegi gościnne.
Możemy również w tym dniu zaplanować
wspólnotową Mszę Świętą, spacer
w widokowe miejsce, ognisko lub zwie-
dzanie Szczecina.

Koszty: *tylko za posiłki cateringowe*.
Zgłoszenia na tel. 661 915 696
lub e-mail: marian.nowicki@o2.pl
Serdecznie zapraszamy!

Za organizatorów
z błogosławieństwem ks. Metropolity
Abp. Andrzeja Dzięgi

Marian Nowicki

O TRZECH KRO- KACH POZNA- NIA JEZUSA

26 września 2013 Papież Franciszek podjął w homilii ważny temat: aby poznać Jezusa, trzeba zaangażować całego siebie w relację z Nim, żyć Nim na co dzień. Wskazał, że poznanie Jezusa wymaga zaangażowania trzech języków: umysłu, modlitwy i działania.

POZNANIE JEZUSA
UMYSŁEM

Ojciec Święty nawiązał do pytania stawianego przez Heroda w Ewangelii (Łk 9,7-9): „Któż więc jest Ten, skąd pochodzi?”. Zauważył, że jest to pytanie stawiane przez wszystkich ludzi spotykających Jezusa, albo ze względu na ciekawość, albo też, aby się upewnić. Jednocześnie widzimy, że „niektórzy zaczynają się bać tego człowieka, ponieważ może on doprowadzić do konfliktu politycznego z Rzymianami”. Kim jest w takim razie ów człowiek, sprawiający, tak wiele problemów? Dlaczego Jezus sprawia problemy?

Nie można poznać Jezusa bez narażenia się na problemy. I ośmielę się powiedzieć: Jeśli chcesz mieć problem, idź drogą poznania Jezusa. Nie będzie to jeden, ale wiele problemów! Ale to jest droga, by poznać Jezusa! Nie